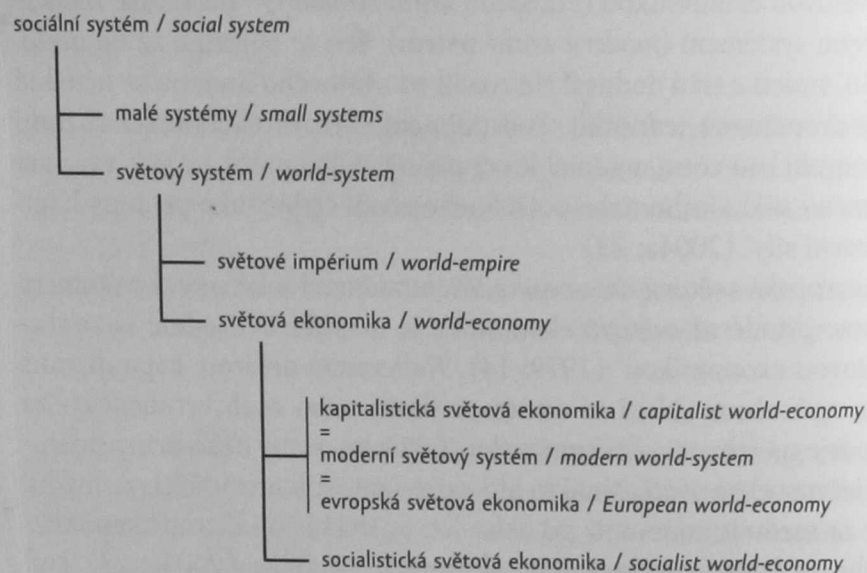

i dalších moderních světových systémů, které byly ale evropským zničeny. Příkladem je světová protoekonomika Indického oceánu (1979: 26).

Základní pojmy, se kterými Wallerstein pracuje pro označení historických systémů, je možné shrnout do následujícího schématu:

Schéma 2.1 Základní Wallersteinovy pojmy

Kapitola třetí Vznik a charakteristika moderního světového systému

Kapitalistický světový systém vzniká v Evropě po roce 1450, kdy především díky rozvoji dálkového obchodu dosáhla hospodářská integrace takového stupně, že se vytvořil ekonomický celek nové kvality. Podle Wallersteina existoval v Evropě před objevením se světového systému pouze místní obchod se zbožím masové spotřeby (např. potraviny) a dálkový (mezinárodní) obchod s luxusním zbožím.¹³ Okolo poloviny 15. století se objevují především dvě masové komodity, které se staly předmětem celoevropského obchodu. Byly to polské obilí a anglické sukno z ovčí vlny. Míru hospodářské integrace Evropy prohloubila krize feudální ekonomiky ve 14. století, která byla podle Wallersteina způsobena především třemi faktory: 1. Zemědělská produkce upadala nebo stagnovala tím, jak vládnoucí třída feudálních společností rostla a zvyšovaly se daně i pracovní povinnosti sedláků. 2. Ekonomický cyklus feudální ekonomiky dosáhl svého vrcholu ve třináctém století, poté začala tato ekonomika nenávratně stagnovat a upadat. 3. Klimatické změny té doby vedly k úpadku zemědělské produkce a způsobily větší náchylnost populace k masovým epidemiím. Morová epidemie poloviny 14. století zdecimovala evropskou populaci, nastal nedostatek pracovních sil pro feudální ekonomiku, ta začala stagnovat a vytvořila se tím poptávka po nefeudálních společenských vztazích, které znamenaly vyšší pracovní efektivitu.

Podle Wallersteina nevzniká kapitalismus díky protestantské etice, jak tvrdí M. Weber, ani výlučně díky prvotní akumulaci kapitálu, jak tvrdí K. Marx. Klíčovou roli podle něj mají další faktory: Vedle zmíněného dálkového obchodu a směny zboží mezi jednotlivými regiony je to vytvoření sociální skupiny kupců, bankéřů a vlastníků manufaktur ve velkých městech. Vedle krize feudální ekonomiky hovoří v prvním dílu své práce o dalších třech podmínkách nutných k vytvoření moderního světového systému: 1. Geografická expanze evropského kontinentu (zámořské objevy). 2. Rozvoj různých metod kontroly pracovní síly pro různé produkty a různé zóny světové ekonomiky

¹³ Wallerstein samozřejmě nepopírá, že by neexistoval dálkový obchod s potravinami v rámci jednotlivých světových impérií (např. s obilím v římské nebo v egyptské říši).

(práce za mzdu v centru, tzv. druhé nevolnictví na semiperiferii a otrokářství na periferii). 3. Vytvoření relativně silné státní mašinerie zemí jádra (Wallerstein 1974: 38).

V poslední době Wallerstein hovoří o jakési prapůvodní *negativní* příčině vzniku evropského kapitalizmu. Ten podle něj vznikl proto, že když došlo ke krizi feudalizmu, nebyli tu žádní nájezdníci, kteří by Evropu vojensky dobyli a utvořili zde novou vládnoucí vrstvu, tak jak se to stalo v mnoha světových říších. Mongolům se dobytí Evropy nepodařilo a osmanští Turci přišli příliš pozdě, až v době, kdy byla Evropa již konsolidována. V Evropě stejně jako v jiných zemích existovala třída obchodníků, která ovšem vždy narážela na značné společenské překážky svých politických ambicí. Takovou překážkou byla v Evropě katolická církev, která zakazovala křesťanům obchodní zisk a nepochybně i feudálové, kteří omezovali politické ambice měšťanstva. Tyto překážky třídě obchodníků bránily, aby nastolila kapitalismus, slovy Wallersteina, aby učinila své vlastní motivace „základním definičním znakem celé společnosti“¹⁴ (1999: 128). Když se objevila krize feudalizmu a církev s feudály byli oslabeni, využila třída obchodníků této krize a usedla na uprázdněné místo, kam za jiných okolností usedali vnější nájezdníci.

Světový systém nevznikl na zelené louce. Již ve středověku podle Wallersteina v Evropě existovaly dvě světové ekonomiky – oblast Benátek a Flander, které se na konci 15. století integrovaly do jednoho celku (2000: 55). V okamžiku zrodu moderního světového systému existovaly ještě jiné světové systémy: Ruské a turecké světové impérium a světová protoekonomika Indického oceánu (2000: 58).

Nově vzniklý ekonomický celek tvoří západní, jižní a středovýchodní Evropa a dochází v něm k nerovné dělbě práce mezi jednotlivými regiony. Tak se začínají vytvářet tři základní zóny systému. V centru se nachází jádro (*core*), které především konzumuje a produkuje nejvyšší kvalitu výrobky. Odtud také pochází většina kapitálu a nacházejí se zde hlavní centra směny. Na okrajích systému existuje periferie, území, které dodává suroviny a levnou pracovní sílu. Mezi těmito územími se nachází semiperiferie – oblast, která má jak rysy jádra, tak rysy periferie. Jestliže jádro hraje roli vykořisťovatele a periferie roli vykořisťovaného, semiperiferie hraje roli střední třídy. Nacházejí se zde středně rozvinutá území a středně silné státy. Druhým rozdílem mezi jádrem a periferií je také druh vyráběných komodit: „Rozdělení světové ekonomiky obsahuje hierarchii jednotlivých druhů výroby, v níž výroby vy-

¹⁴ Wallerstein zdůrazňuje, že na rozdíl od většinové sociologie téměř nepoužívá pojem společnost, neboť tento obvykle označuje skupinu lidí žijících v hranicích určitého státu (např. česká společnost). Jeho používáním akceptujeme představu, že životy lidí jsou primárně ovlivněny státem, v němž žijí, což je velmi sporné (2004b: 98) a za druhé, že si jsou lidé žijící v jednom státě velmi podobní, což je opět sporné.

žadující vyšší úroveň dovedností a vyšší stupeň kapitalizace jsou vyhrazeny pro oblasti nalézající se výše v hierarchii světové ekonomiky“ (1974: 350). Obecně platí, že v jádru vznikají výroby spojené s novými inovačními vlnami, zatímco do periferie se přesouvají výroby spojené s těmi staršími. Například jestliže v roce 1800 byla výroba textilu spojená s nejnovější inovační vlnou jádra, dnes dominuje na periferii a jádro vyrábí zboží spojené s informační nebo biotechnologickou inovační vlnou (software, genové inženýrství). Třetím důležitým rozdílem mezi jádrem a periferií je skutečnost, že výroba v jádru je spíše založena na kvazimonopolech, zatímco produkce na periferii je doopravdy založena na konkurenci. Zatímco státy jádra se aktivně pokoušejí ochraňovat své kvazimonopoly, slabé státy periferie se spíše přizpůsobují. V obtížné pozici se nacházejí státy semiperiferie. Aby se buď dostaly do centra, nebo alespoň nesklouzávaly do periferie, vyžaduje to obzvláště silnou roli států v zásazích do ekonomiky. Čtvrtým důležitým rozdílem je, že zatímco v jádru se vytváří silný, resp. efektivní stát (*strong state*), jednou z charakteristik periferijního území je, že zdejší státy buď neexistují (v koloniální situaci), anebo mají jen velmi nízký stupeň skutečné samostatnosti (např. v nekoloniální situaci) (1974: 349). Území, které není do světového systému integrované, se nazývá vnější oblastí (*outer area*).